

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний автомобільно-дорожній університет

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

для самостійного вивчення дисципліни

«культурологія»

(тема «Культура Стародавньої Греції»)

Затверджено методичною радою
університету
Протокол № від

Укладач: доцент Золотарьов В.С.

Кафедра українознавства

ВСТУП

Культурологія є сучасною дисципліною гуманітарного спрямування. Комплекс знань, що здобувається в процесі вивчення курсу, сприяє розвитку свідомості, підвищенню науково-професійного та духовно-естетичного рівня людини. Студентам технічного закладу потрібно надати методичні вказівки, які б допомогли їм добре орієнтуватися в курсі, а також націлити їх на головні та проблемні питання даної теми, підготувати до контролю знань. Саме це завдання переслідує дане видання.

Відповідно до мети, рекомендації мають таку структуру: методичні вказівки, орієнтована тематика рефератів, запитання з теми, список літератури.

Пристаючи до вивчення теми, студент повинен, перш за все, ознайомитися з основною літературою з даної проблеми. Необхідно зазначити, що антична культура є темою, яка освітлена практично в усіх підручниках з історії культури.

Одним з найгрунтовніших вітчизняних підручників є «Лекції з історії світової та вітчизняної культури» / За ред. А. Яртися - Львів, 2005.

Найбільш доступним підручником є видання «Історія світової та української культури» / В.А. Греченко, І.В. Чорний, В.А. Кушнерук, В.А. Режко. - К.: Літера ЛТД, 2002.

Серед багатьох підручників можна також порекомендувати книги М.В.Кордона «Українська та зарубіжна культура». - К., 2005. «Культурологія: теорія та історія культури»/ За ред. І.І. Тюрменко. - К., 2005 та «Історія української та зарубіжної культури»/ С.М. Клапчук, Б.І. Білик, Ю.А. Горбань та ін.; За ред. С.М. Клапчука. - 6-те вид.- К.: Знання- Прес, 2007.

З російських видань заслуговують уваги праці: під редакцією проф. Г.М. Маркової «Культурология. История мировой культуры»: Учебник для вузов.-2-е изд.-М.: ЮНИТИ, 2003, а також «Культурология: Учеб. пособие для студентов вузов./ под ред. А.И. Шаповалова. – М.: Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 2003.

У розумінні сучасної науки *античність* – це історія і культура Стародавньої Греції і Стародавнього Риму – від виникнення перших давньогрецьких держав (кінець III–II тисячоліття до н.е.) і до падіння Західної Римської імперії та завоювання Риму варварськими племенами (V ст. н.е.). Відповідно існують поняття античної філософії, античного мистецтва, античної літератури і т.п. Буквальний переклад слова “античний” з латинської – “стародавній”. В Європі в епоху Відродження увійшло в моду колекціонування предметів старовини, їх стали називати “антиками”. Пізніше у Франції виникло вже власне поняття “античність” – для позначення всіх ранніх форм мистецтва. В міру поглиблення досліджень зміст терміна звужився.

Пропонуємо вивчати дану тему за наступним планом:

1. Періодизація та загальна характеристика культури Стародавньої Греції.
2. Наука та освіта.
3. Міфологія та література.
4. Театр, архітектура, образотворче мистецтво.

I. Періодизація та загальна характеристика культури Стародавньої Греції.

Періодизація Стародавньої Греції базується на виділенні особливих самотніх історичних етапів, які у культурному відношенні характеризуються цілісністю:

крито- мікенська (егейська) доба - III- II тис. до н.е.

героїчний (гомерівський) період –XI-IX ст.. до н.е.

архаїчний період –VIII- VI ст.. до н.е.

класичний період – кінець VI ст.- остання чверть IV ст. до н.е.

період еллінізму- остання чверть IV- I ст. до н.е.

Але Античність як тип культури, при всьому розмаїтті її історичних «гілок» та епох, базується на певному типі життя та мислення, який ми можемо реконструювати й головними принципами якого можна вважати такі:

1. Агональність, тобто принцип змагання людини з природою, людини з іншими людьми (та, за міфологічним світоглядом, з богами), у якому це змагання представлене як «гра на переможця». Найбільш яскраво це проявлялося у давньогрецькому феномені ігор, заснованих на честь богів та героїв, на честь їхніх перемог або видатних вчинків. Проводились ігри також в пам'ять про померлих; проводились й змагання-конкурси «на краще виконання» якоїсь роботи, твору, мистецтва (майстерності), в тому числі, й змагання в мистецтві красномовності (риторики).
2. Специфічно оформлений космоцентризм (загальний для всіх давніх цивілізацій), у якому античне мислення немов би синтезувало: а) принцип порядку, але самий порядок, з античної точки зору, це і «логос»- розумний закон, і, водночас, «космос» - гармонійне ціле, протилежність хаосу; б) принцип подібності людини й природи- ідея людини як «Мікрокосмосу», де «порядок» забезпеччується сукупністю тих самих законів та засобів, що й у світі природи: людина (і як індивід, і як суспільство)- це немов би зменшена модель великого природного Космосу, Макрокосму.
3. Принцип естетизації людського буття у відповідності зі специфічно-античним розумінням гармонії (цей принцип втілювався в ідеалі калокагатії- тотожності зовнішнього, тілесного, та внутрішнього, душевного: зовнішня краса, пропорційність частин людського тіла та рис обличчя- це своєрідна ознака та гарант душевної гармонії, того, що людина має чесноти). – Тому античний ідеал людини скульптурний; тому антична духовність орієнтована математикою та націлена на пошук «законів»- «причин та начал»; тому античний (більшою мірою грецький) світ так любляв теоретизувати та відчувати свою відмінність, свою «культурність» у порівнянні з «некультурними варварами».

Ранній етап історії Стародавньої Греції носить назву кріто–мікенський або егейський. У кінці III–II тисячоліття до н.е. перші держави виникають в басейні Егейського моря – на острові Крит і півострові Пелопонес (місто Мікени). Одним з ранніх пам'ятників егейської культури були так звані шахтні гробниці в Мікенах, відкриті в 1876 р. відомим німецьким археологом Генріхом Шліманом.

Слід засвоїти, що у кінці III – на початку II тисячоліття до н.е. наймогутнішим було Критське царство, яке займало виключне географічне положення і володіло сильним флотом. Критські майстри обробляли бронзу, але не знали заліза, виготовляли гарний керамічний посуд, прикрашаючи його кольоровими зображеннями рослин, тварин, людей. Особливо відомим є парадний посуд з “морськими” сюжетами.

З метою розширення знань студентів про античну культуру пропонуємо наступний матеріал. Вражає царський палац у Кноссі. План цієї багатоповерхової споруди справді нагадує лабіринт. Багато приміщень, сполучених складною системою переходів, коридорів, сходів, не мали зовнішніх вікон і освітлювалися через спеціальні світлові шахти. У палаці діяла система вентиляції і водопостачання. Стіни прикрашали чудові фрески, найзнаменитіша з яких – “Парижанка”. Так А.Еванс назвав зображення молодої гарно вбраної жінки з темним волоссям. Палац був центром не тільки політичного, але й релігійного життя. Існує гіпотеза, що будова палацу якимось пов'язана з уявленнями про потойбічний світ. Багато знахідок вказують на те, що в релігійних уявленнях центральним був культ бика. Дах палацу прикрашали монументальні стилізовані зображення рогів, у вигляді голови бика виготовляли ритуальний посуд, на одній з фресок зображена гра акробатів з биком. Кносс був зруйнований, і Крит втратив своє панівне становище в середині II тисячоліття до н.е. внаслідок невстановленої катастрофи – чи то землетрусу (що супроводжувався виверженнями вулкана), чи то зовнішнього нападу, чи то внутрішніх усобиць.

Після цього центром ранньої грецької цивілізації стало місто Мікени, де жили греки-ахейці. Його оточували могутні оборонні мури з величезних, грубих кам'яних блоків. Головні ворота – Левові – прикрашала трикутна стела з

рельєфним зображенням двох левиць. Г. Шліман знайшов також “золоту усипальницю” мікенських царів – розташовані по колу підземні споруди з купольним перекриттям. У кінці II тисячоліття до н.е. Мікени очолили війну греків проти міста Трої в Малій Азії. Приблизно в XII ст. до н.е. греки-ахейці були витіснені племенами греків-дорійців, які переселилися з півночі Балканського півострова. Останні стояли на нижчому рівні розвитку. Вторгнення первісних племен дорійців спричинило занепад міст і політичного життя, втрату ранньогрецької писемності.

Історія Стародавньої Греції після дорійського вторгнення, образно кажучи, починається заново. Знову відбувається розклад первісних відносин і формування державності. Студентам слід засвоїти, що цей період свого роду “глухих часів”, що тривав приблизно з XI по IX ст. до н.е., називають *гомерівським*, оскільки він відомий насамперед з поем Гомера “Іліада” та “Одіссея”. До нас дійшло мало пам’ятників гомерівського періоду. Основним будівельними матеріалами були дерево і необпалена цегла, монументальна скульптура також була деревяною. Найбільш яскраво мистецтво цього періоду виявилось в керамічних вазах, розписаних геометричним орнаментом, а також в бронзових статуетках.

Наступний великий період – *полісний* (VIII – IV ст. до н.е.): державність сформувалася у вигляді полісів – міст-держав переважно з республіканським ладом. Крім того, розгорнулася грецька колонізація в Середземномор’ї і Північному Причорномор’ї, де греки заснували численні міста-колонії (на території сучасної України – Ольвія, Херсонес, Пантікапей, Феодосія, ін.). Треба враховувати, що назва “Стародавня Греція” (у греків – Еллада) означає не єдину державу, а незалежні поліси, які мали спільну мову, релігію, культурні традиції, політичні і торговельні зв’язки. Проявом такої спільності були, наприклад, Олімпійські ігри.

Необхідно пам’ятати, що в межах полісного періоду виділяють *архаїчний етап*, коли відбувається поступове складання основних форм давньогрецької культури, і *класичний етап* – час найвищого піднесення – V-IV ст. до н.е. Найвпливовішим політичним і культурним центром після перемоги в греко-

перських війнах були Афіни. Своєї максимальної могутності і культурного розквіту вони досягли, коли на чолі держави стояв видатний політичний діяч, демократ Перікл.

Слід зазначити, що новий етап в історії країн Східного Середземномор'я – *етап еллінізму* – починається з походів Олександра Македонського (IV ст. до н.е.) і закінчується завоюванням елліністичних держав Римом (у I ст. до н.е. останнім був захоплений Єгипет). Македонія, яка завоювала Грецію, повністю сприйняла її культуру, і після походів Олександра Македонського давньогрецька культура поширилася у підкорених східних країнах. У свою чергу, ці народи були носіями власної багатой традиції і самі впливали на античну культуру.

Протягом усіх періодів давньогрецької історії зберігалися спільні риси і спадкоємність розвитку культури. Тому можна дати загальну характеристику основних сфер давньогрецької культури.

II. Наука та освіта.

В давньогрецькій міфології відчувається прагнення дати всеосяжну картину світу, знайти пояснення всьому суцшому. На іншому світоглядному рівні ці пошуки продовжили вчені Стародавньої Еллади. Саме в античній культурі наука вперше в людській історії виділяється в самостійну сферу, і можна говорити не просто про накопичення наукових знань (що перебували в руках жерців), а про розвиток професійної науки.

Необхідно пам'ятати, що особливе значення має антична *філософія*. У Стародавній Греції зароджується філософія як наукова теорія, розвивається система понять, ставляться і отримують своє оригінальне розв'язання основні філософські проблеми. Однією з найважливіших рис давньогрецької філософії є *космологізм* – розробка питань про походження Всесвіту, про природу людини.

Першим грецьким філософом, астрономом і математиком традиція вважає Фалеса Мілетського (625-547 рр. до н.е.). Його ім'я починає список “семи мудреців”, йому приписують багато відомих висловів: “Пізнай самого себе”, “Найбільший за все простір, тому що він все в собі містить”, “Сильніша за все

необхідність, бо вона має над всім владу”, “Наймудрішим є час, бо він все відкриває”. Першоосновою всього суцього Фалес вважав воду – “розумну і божественну”. Фалес стоїть біля джерел деміфологізації світу: Зевса він вважав світовим розумом, богів – діючими в світі силами. Фалес став засновником *стихійно–матеріалістичної школи* філософії.

Його послідовник Анаксимандр (610-540рр. до н.е.) першоосновою світобудови вважав апейрон – невизначену, вічну і нескінченну матерію, яка перебуває у вічному русі. Учень Анаксимандра Анаксімен (585-525 рр. до н.е.) першоосновою світу вважав повітря.

У класичний період на першому плані постала проблема зясування сутності та місії людини у світі, продовжується розробка проблем буття, першооснови світу. Студенти повинні засвоїти, що до матеріалістичної традиції належить *атомістична концепція* будови світу Демокріта (від “атомос” – неподільний). В становленні *діалектики* важливу роль відіграв Геракліт, у постановці і глибокій розробці соціально-етичних проблем – Сократ. Його учень Платон став основоположником філософської школи *об'єктивного ідеалізму*, одним з найвпливовіших філософів усіх часів. Арістотель – найзнаменитіший з енциклопедичних розумів в історії людства, в своєму вченні спробував з'єднати сильні сторони поглядів Демокріта і Платона. Його вчення суттєвим чином вплинуло на філософські напрями Середньовіччя і Нового часу.

Відмітною рисою філософських творів елліністичного часу є посилення уваги до окремої людини і її проблем. В цей період сформувались наступні філософські школи: кініків, гедоністи, епікурійці, стоїки.

Головними представниками кінічної школи були Антисфен і Діоген Сінопський. На їхню думку, кінцева мета людського устремління – добродесність, вона співпадає зі щастям і полягає в умінні ухилятися зла та задовольнятися малим, що забезпечує незалежність. Проте незалежність у кініків означала і заперечення культури, сім'ї, майна, держави, суспільних законів.

Гедоністи, основним представником яких був Аристип (435-355рр. до н.е.) вважали, що істина непізнанна, тому кожна людина повинна прагнути того

мінімуму, що їй доступно, – задоволення ї повинна в усьому керуватися власними почуттями.

Філософія Епікура своє завдання бачила у звільненні людини від страху перед смертю і долею, він заперечував втручання богів у життя природи і людини, доводив матеріальність душі. Життєвим ідеалом філософської школи *стоїцизму* були незворушність і спокій, які повинна зберігати людина на протигагу мінливому світу. Основними чеснотами стоїки вважали розуміння (тобто знання того, що є добро і зло), мужність і справедливість. Особливої популярності стоїцизм набуде у Стародавньому Римі.

Історична наука Стародавньої Греції передусім асоціюється з ім'ям Геродота. Він багато подорожував: відвідав Малу Азію, Єгипет, Фінікію, різні міста балканської Греції, узбережжя Чорного моря. Головна праця Геродота – “Історія”, присвячена найважливішій політичній події грецької історії – греко-перським війнам. Незважаючи на те, що “Історія” не завжди відрізняється цілісністю і науковістю, факти, які наводяться в ній, переважно достовірні. Праця Геродота має велике значення для вивчення минулого народів, які жили на території сучасної України. Саме Геродоту належить перший в античній літературі систематичний опис життя і побуту скіфів.

Досить рано почали узагальнюватися *медичні знання*. Верховним покровителем медицини, богом-цілителем вважався один з олімпійських богів – Аполлон. Богом власне медицини став Асклепій, причому багато вчених зараз вважають, що у цього міфологічного персонажа був історичний прообраз, реальний майстерний лікар. У Греції склалося декілька наукових медичних шкіл, найзнаменитіші – Кнідська (місто Кнід) і Коська (острів Кос). Представником останньої був Гіппократ, який жив у класичну епоху. Його ідеї про причини хвороб, про чотири темпераменти, про роль прогнозу при лікуванні, про морально-етичні вимоги до лікаря справили винятковий вплив на подальший розвиток медицини. Клятва Гіппократа і сьогодні є моральним кодексом лікарів усього світу.

Слід зазначити, що епохою успішного розвитку науки був еллінізм. Для цього етапу характерна поява нових наукових центрів, особливо в елліністичних державах на Сході. Найбільшим науковим центром елліністичного світу була Александрія Єгипетська з її Музейоном (“Дім Муз”) і бібліотекою, яка нараховувала більше півмільйона книг. Сюди приїжджали працювати видатні вчені, поети, художники з усього Середземномор'я.

Синтезом накопичених на той час *математичних знань* можна вважати працю “Елементи” (або “Начала”) Евкліда, який жив в Александрії. Викладені тут постулати й аксіоми, дедуктивний метод доказів служили протягом століть основою геометрії. З ім'ям Архімеда із міста Сіракузи пов'язане відкриття одного з основних законів гідростатики, початок лічби нескінченно великих і малих величин, ряд важливих технічних винаходів. Помітно просунулося вивчення людини. Герофіл Халкедонський виявив нерви і встановив їх зв'язок з мозком, він же висловив припущення, що з мозком пов'язані розумові здібності людини. Ерасістрат вивчав анатомію серця. Це дуже неповний перелік успіхів давньогрецької науки.

З розвитком античної духовної культури поступово виробляється ідеал людини, який передбачає *гармонію*, поєднання фізичної і духовної краси. З цим ідеалом співвідносилася вся система виховання й освіти, унікальна для свого часу. Саме поліси Еллади вперше в історії поставили завдання давати освіту дітям усього вільного населення (мова йшла насамперед про хлопчиків). Причому увага зверталася як на придбання наукових знань, так і на фізичний розвиток, на засвоєння морального кодексу вільного громадянина. Існували приватні і державні навчальні заклади. На структурі освіти позначалися політичні відмінності між полісами. В Афінах – місті з демократичним республіканським ладом – сформувалася така система навчання. Після домашнього виховання хлопчики з семи років вчилися в початковій школі, яка називалася *дидаксалейон* (від грецького – “дидактикос” – повчальний). Тут вивчали грамоту, літературу починаючи з Гомера, музику, арифметику, малювання. Більш поглиблене вивчення цих предметів з доповненням основ астрономії і філософії

продовжувалося в *граматичних школах* (у віці від 12 до 15 років). Навчання фізичній культурі велося одночасно у спеціальному комплексі – *палестрі*. Всі ці типи навчальних закладів в Афінах належали приватним особам. Юнаки 16–18 років завершували загальну освіту в *гімнасії*. Тут були такі предмети: риторика, етика, логіка, географія, а також гімнастика. Про гімнасії дбала держава, для них зводилися монументальні будівлі. Багаті люди вважали за честь зайняти виборну посаду керівника гімнасії, незважаючи на те, що вона вимагала великих особистих витрат. Гімнасії були центрами наукового життя поліса. В Афінах прославилася Академія, де бесіди зі своїми учнями вів Платон і Лікей, заснований Арістотелем. Після гімнасії можна було стати *ефебом* – учнем вищого навчального закладу, який в полісну епоху був військовим, а в елліністичну докорінно змінився і став цивільним. Своєрідною формою вищої освіти можна вважати гуртки, що створювалися навколо великих вчених.

У Спарті контроль держави над розвитком особистості був досить жорстким. За переказами, новонароджених оглядали члени *герусії* (міської ради старійшин) і відбирали тільки здорових дітей. Кволих і хворобливих скидали в провалля Тайгетського хребта. Існувала система державного шкільного навчання, обов'язкова для кожного спартанця від 8 до 20 років. Вчилися в школах, на відміну від Афін, і хлопчики, і дівчатка.

III. Міфологія та література.

Вважається, що поєднувальну, формотворчу роль для розвитку культури відігравала міфологія. Вона почала складатися ще в кріто–мікенський період. Прадавніми були божества, які втілювали сили природи. Від союзу Геї – землі і Урану – неба з'явилися титани, старшим був Океан, молодшим – Крон. Діти Крона – боги на чолі з Зевсом – в жорстокій боротьбі з титанами здобули перемогу і розподілили владу над світом.

- Давайте пригадаємо імена грецьких богів, а саме: царя морів, джерел і вод, похмурого підземного царства, покровительки шлюбу і сім'ї, богині родючості, покровительки вогнища, богині військової мудрості і мудрості

взагалі, бога війни, бога скотарства і пастухів, богині родючості і покровительки тварин і полювання, божества сонячного світла, освіти, медицини, мистецтва?

- Ким була Афродіта ?

- А Діоніс?

Слід зазначити, що для релігійної свідомості греків характерний антропоморфізм, тобто обоження людини, уявлення про богів як про прекрасних людей, безсмертних і вічно молодих. Боги мали людські бажання, думки, почуття, навіть людські вади і недоліки. Вони суворо карали тих, хто намагався наблизитися до них за красою, розумом і могутністю. Особливе місце займає міф про титана Прометея – захисника людей від свавілля богів. Прометей викрав з Олімпу вогонь і передав його людям, за що Зевс прикував його до скелі і прирік на вічні муки.

Крім міфів про богів, існували легенди про героїв, найулюбленішим з яких був Геракл, що здійснив дванадцять великих подвигів. Міфи і легенди про богів та героїв склалися в цикли.

Паралельно з міфологією розвивалася культова практика – жертвоприношення і молитви, які проходили в храмах. Кожне місто мало бога-заступника. Афіна вважалася покровителькою Афін. Олімпія була центром поклоніння Зевсу, якому і присвячувалися тут спортивні змагання. Місце головного святилища Аполлона – Дельфи, де знаходилися відмічений особливим каменем центр (“пуп”) Землі і знаменитий *оракул* (оракул – місце в святилищі, де отримували відповідь божества на поставлене питання, або це пророцтво божества).

Людяні, гармонійні образи грецької міфології стали ґрунтом для розвитку мистецтва. Міфологія давніх греків справила вирішальний вплив на формування давньоримської міфології і релігії, в епоху Відродження вона була активно включена в європейський культурний процес. Досі до неї не слабшає і науковий, і пізнавальний, і естетичний інтерес.

З міфологією, її сюжетами й образами пов'язаний дуже ранній початок давньогрецької літературної традиції. Розвиток окремих сфер культури не завжди відбувається рівномірно. Так, у Стародавній Греції вершини поетичної творчості були досягнуті набагато раніше, ніж склалися класична наука, освіта і мистецтво.

Необхідно пам'ятати, що приблизно у VIII ст. до н.е. Гомер склав свої великі епічні поеми “Іліаду” й “Одіссею”. Більшість вчених вважає, що Гомер жив у Малій Азії і був *рапсодом* – так називали поетів, які виступали з декламацією своїх віршів. Важко сказати, коли ці поеми були записані. Існує точка зору, що перші записи з'явилися ще за життя Гомера. На думку інших, це сталося пізніше – у VI ст. до н.е. Обидві версії співвідносяться з історією грецької писемності. *Алфавіт* (фонетичне письмо) був запозичений греками у фінікійців саме у VIII ст. до н.е. Греки тоді навіть писали, як фінікійці: справа наліво і без голосних. В VI ст. до н.е. грецьке письмо набуло вже звичного для нас вигляду.

Поеми пов'язані з народним героїчним епосом, присвяченим Троянській війні, в якому переплелися і реальні історичні події (військовий похід греків–ахейців на Трою, яку вони називали Іліон), і фантастичні сюжети (“яблуко розбрату” як причина війни, участь богів у конфлікті, “троянський кінь”). Проте Гомер не переказує міфи, а створює художні образи, малює внутрішній світ героїв, зіткнення характерів.

- Давайте пригадаємо сюжет «Іліади».

“Одіссея” – інша за композицією і сюжетом. Вона розповідає про довгий, повний неймовірних казкових пригод шлях додому одного з головних учасників війни – царя острова Ітака, хитромудрого Одіссея.

Точну й образну оцінку значення “Іліади” та “Одіссеї” дав середньовічний візантійський письменник: “Подібно до того, як, за висловом Гомера, всі ріки і потоки беруть свій початок з Океану, так джерелом будь-якого мистецтва слова є Гомер”. Греки не просто любили гомерівські поеми, а схилялися перед ними. Їх знали напам'ять, багато разів переписували. Вони стали основою виховання й освіти.

-Подумайте, чому греки любили ці поеми?

-В чому їх актуальність?

- Чому навіть в епоху Середньовіччя вивчали?

- Охарактеризуйте головних героїв. Які вони? В чому їх привабливість?

Продовжив епічну традицію Гомера Гесіод. У поемі “Теогонія” він виклав міфологічні уявлення про походження богів і будову світу. У “Трудах і днях” уперше ввів в епічну поему особисті оцінки, опис обставин власного життя. Надалі в Греції набрала розвитку лірична поезія. Нам відомі імена поетеси Сапфо (сапфічна строфа – особливий віршований розмір), Анакреонта (анакреонтика – лірика, що оспівує радість життя і мирські насолоди), однак вірші цих та інших давньогрецьких авторів збереглися лише фрагментарно. Як самостійний жанр літературної творчості склалася драматургія.

IV. Театр, архітектура, образотворче мистецтво.

Студентам буде цікаво знати, що походження театру пов'язане зі святами на честь бога виноградарства Діоніса. Учасники ритуальних процесій зображали почет Діоніса, одягали козячі шкури, співали і танцювали (слово “трагедія” в перекладі з грецького – “пісня козлів”). Про історичне коріння театру свідчить обов'язкова участь у давньогрецьких трагедіях хору, з яким спочатку вів діалоги один актор, пізніше кількість акторів збільшилася до трьох. Поєднання з літературною традицією в класичну епоху перетворило театр з релігійних, народних вистав на самостійний вид мистецтва.

Театральні вистави стали невід'ємною складовою державних свят – Діонісій і Ліней. Для них будували грандіозні кам'яні театри, розраховані на тисячі глядачів (збереглися театр Діоніса в Афінах, амфітеатр в Епідаврї). Керівники міста знаходили *хорега* (людину, яка забезпечувала фінансування), за жеребом визначали порядок показу комедій, трагедій. Бідні люди отримували гроші на вхідний квиток. Акторами були тільки чоловіки, вони грали в особливих масках. Постановником був сам поет. Після закінчення вистав, які тривали декілька днів з ранку до вечора, спеціальні судді визначали кращих, вручали призи.

Слід також зазначити, що найуспішнішими драматургами є трагіки Есхіл, Софокл і Евріпід. На превеликий жаль, більшість драматичних творів втрачено. Повністю збереглося лише сім п'єс Есхіла (написав 90 п'єс, 13 разів перемагав у драматургічних змаганнях), сім – Софокла (написано 123 трагедії, з них перемогли – 24), трохи більше – 17 – Евріпіда (108 п'єс, 4 перемоги)

Есхіл в історичній п'єсі “Перси” прославляє перемогу греків у війні з загарбниками, в якій, до речі, сам брав участь. Інші п'єси написані за міфологічними сюжетами. Автори досить вільно інтерпретували їх, виражали власні погляди. Есхіл у трагедії “Прометей прикутий” захоплюється мужністю і волелюбністю титана.

Софокл привніс психологічне мотивування вчинків героїв. Наприклад, в “Антигоні” головна героїня приносить себе у жертву, але виконує етичний обов'язок: всупереч забороні царя ховає загиблого брата. Саме в цій трагедії звучить хор зі знаменитим рефреном: “Багато в світі сил великих, але сильнішого за людину немає в природі нічого”.

Евріпід, молодший з трьох великих драматургів, жив уже в епоху кризи, громадянських воєн, зовнішньої небезпеки, яка наростала з боку Македонії. Все це і дістало відображення в його творчості (“Медея”, “Іполіт”). Арістотель називав Евріпіда “найтрагічнішим з поетів”.

Майстром комедії заслужено вважається Арістофан (“Хмари”, “Оси”, “Жаби”). Драматичні твори давніх греків досі залишаються в репертуарі багатьох театрів, вони неодноразово екранізувалися.

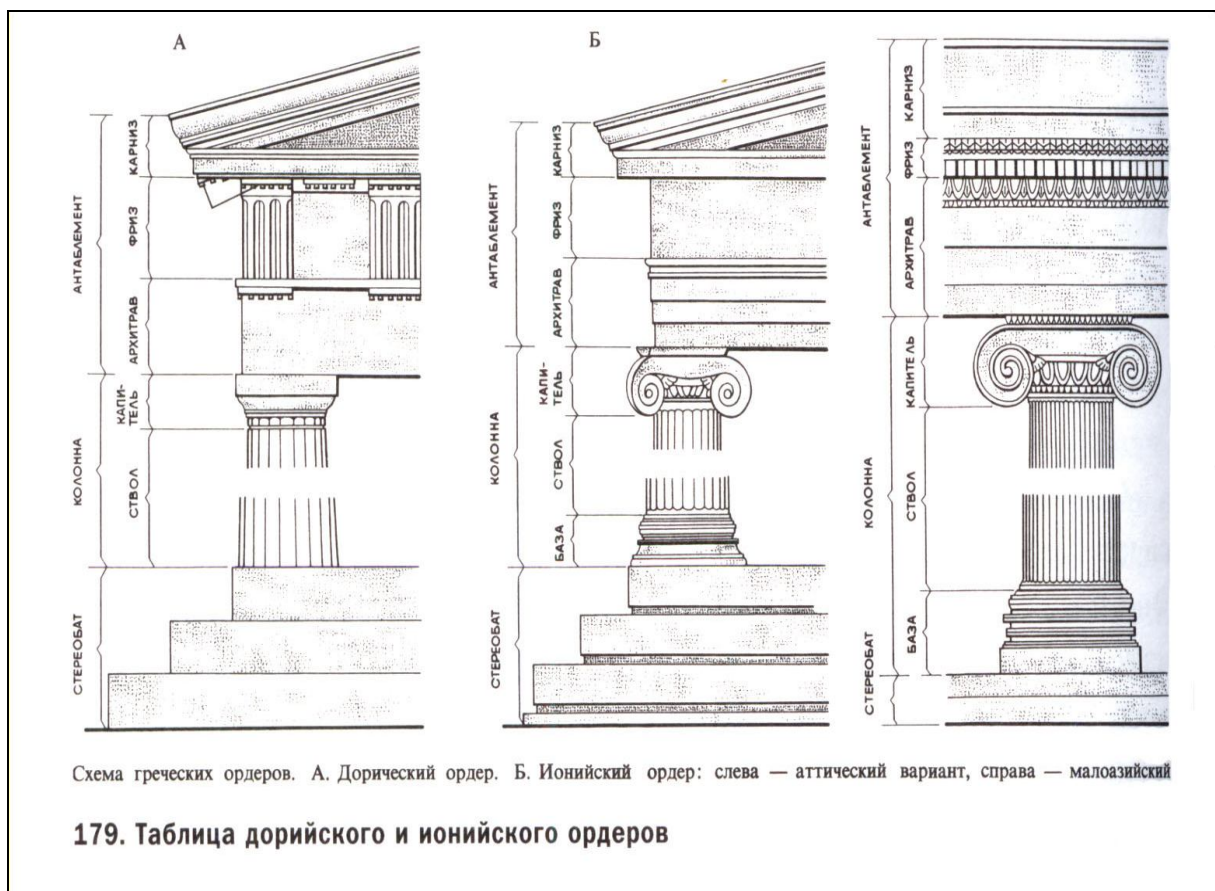
Важливе місце в житті еллінів займала музика. Існували спеціальні колегії (об'єднання) співаків, музикантів, танцюристів. Музика була одноголосною, хор співав в унісон. Поширеними музичними інструментами були ліра та флейта.

Студентам буде цікаво знати, що в давньогрецьких полісах розвивається система регулярного планування міст, з прямокутною мережею вулиць, площею – центром торговельного та суспільного життя. Культовим та архітектурно-композиційним ядром міста був храм, який будувався на вершині *акрополя* – високої й укріпленої частини міста.

Елліни виробили абсолютно інший, ніж давньосхідні цивілізації, тип храму – відкритий, світлий. Він прославляв людину, а не викликав страх. Характерно, що в архітектурі присутнє людське метричне начало. Математичний аналіз пропорцій храмів довів, що вони відповідають пропорціям людської фігури. Класичний грецький храм був прямокутним у плані, з усіх боків оточеним колонадою. Дах будували двосхилим. Трикутні площини, які утворювалися з фасадів – *фронтони*, – як правило, прикрашалися скульптурами.

Характерною рисою грецької архітектури є чистота і єдність стилю. Було вироблено три основних архітектурних *ордери* (“ордер” – у перекладі з грецького “порядок”) – вони розрізняються типами колон і перекриттів, пропорціями, декоративною прикрасою. Дорійський та іонічний стилі виникли в полісний період. Найшатніший – корінфський ордер – з'явився у часи еллінізму.

Таблиця дорійського та іонічного ордерів



Найбільш довершеним архітектурним ансамблем класичної Греції є афінський Акрополь. Він був споруджений у другій половині V ст. до н.е., у період найбільшої могутності Афін. Склея Акрополя, яка на 150 м височить над

рівнем моря, здавна була фортецею, а потім місцем розташування головних культових споруд. Однак під час персидського нападу древні храми зазнали руйнування. Після перемоги Перікл став ініціатором грандіозної реконструкції Акрополя. Роботами керував особистий друг Перікла – видатний скульптор Фідій.

Характерна риса цього комплексу – надзвичайна гармонійність, яка пояснюється єдністю задуму і швидкістю будівництва (близько 40 років). Парадний вхід до Акрополя – Пропілеї – зведено архітектором Мнесіклом. Пізніше перед ними на штучно збільшеному виступі скелі було побудовано невеликий храм Ніки Аптерос (Ніки Безкрилої) – символ того, що богиня перемоги ніколи не покине місто.

Головний храм Акрополя – біломармуровий Парфенон – храм Афіни Парфенос (Афіни-Діви). Його архітектори Іктін і Каллікрат задумали і спроектували будівлю настільки пропорційно, що вона, безумовно, виділяється як найвеличніша споруда комплексу, проте своїми розмірами не “тисне” на інші. У старовину в центрі Акрополя на постаменті в золотому обладунку вивищувалася грандіозна фігура Афіни Паллади (Афіни Воїтельки) роботи Фідія.

Ерехтейон – храм, присвячений Посейдону, який за міфом сперечався з Афіною за право протегувати місту. Найвідоміший у цьому храмі портик каріатид. *Портиком* називають відкриту з одного боку галерею, що спирається на колони, а в Ерехтейоні колони замінені шістьма мармуровими фігурами дівчат-каріатид. Ми і зараз можемо повторити слідом за римським істориком Плутархом, який писав про споруди Акрополя: “...їх вічна новизна врятувала їх від дотику часу”.

Архітектура елліністичних полісів продовжувала грецькі традиції, але більше уваги стало приділятися громадському будівництву – архітектурі театрів, гімназій, палаців еллінських правителів. До цього часу належить споруда таких прославлених “чудес світу”, як гробниця царя Мавзола в Галікарнасі і Фароський маяк на вході в Александрійську гавань.

Слід зазначити, що улюбленим видом мистецтва еллінів була скульптура. Статуї богів ставилися в храмах і на міських майданах, споруджувалися переможцям Олімпійських ігор і великим драматургам.

Оволодіння, дуже поступове, досконалістю у цьому виді мистецтва сходять до архаїчних часів. Археологами знайдено десятки дуже схожих одна на одну архаїчних статуй двох типів: так звані *куриси* – статуї оголених юнаків і *кори* – жіночі статуї. Ці фігури виглядають ще дуже скуто, можна побачити поки тільки спроби передати живий рух.

Шедеври скульптури, якими не перестає захоплюватися людство, дала світу епоха давньогрецької класики. Сучасниками були великі майстри Фідій, Мирон, Поліклет. Фідія називали “творцем богів”. До нас його головні роботи не дійшли, судити про них ми можемо лише із захоплених описів та посередніх копій. Статуя Зевса, облицьована золотом і слоновою кісткою, в головному храмі Зевса в Олімпії була віднесена сучасниками до семи чудес світу. Він же створив видатні барельєфи і скульптури Парфенона, в тому числі головну статую – Афіни Парфенос (Афіни-Діви).

Звернемо увагу студентів на те, що Мирон досяг висот у прагненні передати в скульптурному зображенні рухів людини. У його знаменитому “Дискоболі” вперше в мистецтві вирішено завдання передачі моменту переходу від одного руху до іншого, подолано статичність. У той же час відповідно до загального естетичного ідеалу обличчя атлета скульптор зображає абсолютно спокійним.

Поліклету належить цикл статуй атлетів – переможців Олімпійських ігор. Найбільш знаменита фігура – “Доріфор” (юнак зі списом). Поліклет теоретично узагальнив досвід своєї майстерності в трактаті “Канон”.

Найславетнішим творцем жіночих скульптурних образів був Пракситель. Його “Афродіта Кнідська” має безліч наслідувань. До цієї традиції належить і знаменита “Афродіта Мілоська” невідомого майстра. Пропорційність класичних скульптур стала зразком для майстрів багатьох епох.

Епоха завоювань Олександра Македонського, подальшого краху його імперії, сповнена пристрастей, злетів і падінь людських доль, цілих держав, привнесла

нову атмосферу в мистецтво. Якщо порівнювати скульптури епохи еллінізму з попереднім, класичним періодом, то їх вигляд втратив незворушність, спокій. Художників стали цікавити душевні пориви людей, їх стан у трагічні моменти (наприклад, скульптурна група “Лаокоон”). З’являються скульптурні портрети, які передають індивідуальні риси. Яскравою була творчість Лісіппа (до нас дійшов скульптурний портрет Олександра Македонського). Успіхи науки розширили технічні можливості мистецтва. Одне з “семи чудес” світу – Родоський колос, що являв собою бронзову статую бога сонця Геліоса (висота колоса була близько 35 м).

Живописні твори (фрески, картини) не збереглися, але судити про їх рівень дає можливість чудовий *вазовий живопис*. З удосконаленням керамічної технології зростав і художній рівень: для архаїки характерний так званий *чорнофігурний стиль* зображення (малювалися темні фігури на світлому фоні), у класичну епоху з’явився *червонофігурний стиль*, який зробив зображення більш реалістичними.

З політичною і воєнною поразкою Греції та елліністичних держав від Римської держави антична культурна традиція не перервалася, почався її новий етап.

ВИСНОВОК

Таким чином, рівень розвитку і ступінь впливу на подальшу історію надають культурі Стародавньої Греції і Стародавнього Риму виключного характеру. В античному світі досягли розквіту всі, без винятку, сфери культури – освіта, наука, література, мистецтво. Творчість античних авторів і в науці, і в мистецтві мала *гуманістичний* характер, в її центрі була людина, її фізичне й духовне життя. Шедеври, створені античними письменниками, скульпторами і драматургами, стали в подальшому сприйматися як класичні, як неперевершені і гідні наслідування зразки. Давньогрецька і латинська мови є базою сучасної наукової термінології.

ОРІЄНТОВАНІ ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Особливості формування культурного середовища Стародавньої Греції.
2. Сутність традицій та міфологічні уявлення в мистецтві Греції.
3. Давньогрецька культура періоду класики (архітектура, скульптура, драматургія, театр).
4. Характерні риси архітектури Греції.
5. Олімпійські ігри: історія та сучасність.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. У чому полягає роль полісної структури в розвитку культури Стародавньої Греції?
2. Назвіть пануючий вид давньогрецького мистецтва, поясніть причини його домінування.
3. З чим пов'язана притягальна сила давньогрецької міфології?

ЛІТЕРАТУРА

1. Древние цивилизации/ С.С. Аверинцев, В.П. Алексеев, В.Г. Ардзинба и др. Под ред. Г.М. Бонгард - Левина.-М.: Мысль, 1989.
2. Дройзен Й.Х. История эллинизма: У 3-х т.- М.: Наука, 2001.
3. История и культура античного мира. – М.: Искусство, 1977.
4. Куманецкий К. История культуры Древней Греции и Рима.- М.: Высш шк., 1990.
5. Лісовий І.А. Античний світ у термінах, Іменах і назвах: Довідник з історії та культури Стародавньої Греції, Риму. - Львів, 1988.
6. Підлісна Г. Світ античної культури. - К.: Техніка, 1997.
7. Словарь античности. - М.: Наука, 1989.